

ЗА ПОТРЕБАТА ОД НАУЧЕН РАЗВОЈ НА ЕВРОПСКОТО ГРАЃАНСКО ПРОЦЕСНО ПРАВО

Д-р Дијана Ѓорѓиева

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје
E-mail:dgorgieva64@yahoo.com

Насловен доцент д-р Емилија Ѓорѓиоска,

Универзитет „Св. Климент Охридски“ – Битола,
Економски Факултет - Прилеп
E-mail:emilija.mateska@uklo.edu.mk

Докторанд Зорица Стоилева

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје,
Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје
E-mail:stoileva_zorica@yahoo.com

Апстракт

Европското граѓанското процесно право од почетокот на XXI век па наваму како никогаш претходно е во фокус на научниот интерес. Ветер во грб на овој тренд е професорското право на европските универзитети кое полека, но сигурно европското граѓанското процесно право го диференцира од меѓународното граѓанско процесно право и издвојува во самостојна научна дисциплина. Токму поради ова предмет на овој труд е анализирање на можноста за научен развој на европското граѓанското процесно право низ призмата на идеалите на големите европски правни школи, фазите на развој на европското граѓанското процесно право кои европското граѓанското процесно право го диференцираат од меѓународното граѓанско процесно право, како и поимот, базичниот предмет и целите околу кои треба да се гради европското граѓанското процесно право како научна дисциплина.

Клучни зборови: *европско граѓанско процесно право, научен развој, научна дисциплина*

FOR THE NEED OF A SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN CIVIL PROCEDURE LAW

Ph.D Diana Gorgieva

Ss. Cyril and Methodius University, Faculty of Law in Skopje

E-mail:dgorgieva64@yahoo.com

Assistant professor Ph.D Emilija Gjorgjioska

St. Kliment Ohridski University in Bitola, Faculty of economics Prilep

E-mail:emilija.mateska@uklo.edu.mk

Ph.D student Zorica Stoileva

Abstract

The european civil procedure law from the beginning of the XXI century onwards as never before is the focus of scientific interest. Wind in the back of this trend is the professor's law of European universities which is slowly, but surely differentiating the european civil procedure law from international civil procedural law and distinguishing it in an independent scientific discipline. It is precisely because of this, this paper analyze the possibility of scientific development of the european civil procedure law through the prism of the ideals of the great European legal schools, the stages of development of the european civil procedure law that differentiate the european civil procedure law from international civil procedural law, as well as the term, the basic subject and objectives around which the the european civil procedure law should be built as a scientific discipline.

Keywords: *european civil procedure law, scientific development, scientific discipline*

Воведни напомени

Болоњската декларација од 1999 година предизвика темелна реформа во системот на високото образование. Ова се случи затоа што под инфлуенца на овој правен инструмент на европските универзитети паралелно со потребата од проучување на националното се отвори и потребата од изучување на европското право.¹ А со оглед на фактот што идниот европски правник би бил имперфектен без познавање на материјата на европското граѓанско право или попрецизно европското граѓанско процесно право² логично е да се очекува дека *pro futuro*

¹ Болоњската декларација е потпишана на 19.06.1999 година од европските министри за образование. Благодарение на овој правен инструмент европското право паралелно со националното право започна да се проучува на универзитетите во Европа со крајна цел создавање на ефикасен и флексибилен систем на високото образование кој ќе биде конкуритивен со светскиот пазар на знаења.

² Терминот “европско граѓанско процесно право” кој се користи во овој труд е термин усогласен со автентичниот превод на англискиот термин “european civil procedure law”. Употребата на овој термин е оправдана со оглед на амбицијата на ЕУ да создаде единствено граѓанско процесно право кое ќе важи во сите држави во Европа. Сепак, со оглед на фактот што во моментот ова право непосредно се креира само во државите-членки на ЕУ, а не и во останатите држави во Европа, се чини оправдана е и позицијата на некои професори кои наместо терминот “европско

и претстои блескава иднина на оваа научна дисциплина. Сепак се чини овие “нови динамични движења” за научна самостојност на европското граѓанско процесно право не се така непознати за професорското право бидејќи како идеал уште многу одамна живеат во визиите на големите европски правни школи.

1. Европското граѓанско процесно право - нов научен стремеж за големите европски правни школи

Германската пандектна школа како продолжеток на постглосаторската средновековна правна школа и француската и италијанската школа како продолжеток на глосаторската средновековна правна школа директно не влијаат врз научниот развој на европското граѓанско процесно право.³ Ова е сосема логично и оправдано од една страна затоа што големите европски правни школи во времето на создавањето на првите национални држави во Европа фокусот на својот научен интерес го насочиле на националното граѓанско процесно право без странски елемент, а и од друга страна затоа што за постоење на заедничко граѓанско право на ниво на ЕУ, или попрецизно европско граѓанско процесно право, иницијално ќе стане збор дури во втората половина на XX век односно во еден временски период кој следува многу подоцна од создавањето на националното граѓанско процесно право.

Иако на прв поглед ова е така сепак германската, француската и италијанската правна школа како базични правни школи на *civil law* системот не се целосно без влијание врз отворањето на идејата за создавање на единствено европско граѓанско право на ниво на ЕУ. Ова е така поради модификувањето на идеалите на големите европски правни школи по Римскиот договор за основање на ЕУ. Несомнено, благодарение на идеалот за “Правно обединета Европа”, се отвори можност некои неостварени амбиции на големите европски правни школи да го здогледаат светлото на денот преку креирањето на европското граѓанско процесно право. Ова најасно се гледа низ современите идеали на германската неопандектна школа која се обидува да го реализира неостварениот сон на пандектната школа за изградба на актуелен систем на граѓанското и трговското право со помош на идејата за “петтиот живот на римското право во ЕУ”.⁴ Ова

граѓанско процесно право” користат термин “граѓанско процесно право на ЕУ”. Оваа позиција е прифатена и од страна на еминентните професори Арсен Јаневски и Татјана Зороска Камилевска на катедрата по граѓанско процесно право на Правниот факултет „Јустинијан Први“ во Скопје како прв факултет кој во Република Македонија ја воведо оваа научна дисциплина на студиите од втор и трет циклус.

³ За визиите на големите европски правни школи повеќе Видете кај: Ѓорѓиева Д., *Правна природа на правото на правната заштита во граѓанската постапка (докторска дисертација)*, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје, 2019, ст. 60-78.

⁴ Според Ruiz првиот живот на римското право е во антички Рим, вториот во Болоњската школа од XII век, третиот во средновековната *lex marcatoria* во XVI век, четвртиот во германската пандектна школа во XIX век, а петтиот во европското граѓанско право. Аргументи преку кои може да се оправда овој став на Ruiz се аргументите на неопандектната школа која наоѓа паралелизам

затоа што германската неопандектна школа потпирајќи се на професорското право и судската практика се бори за создавање на отворен правен систем на ниво на ЕУ исто како што пандектната школа во средината на XIX век се бореше за создавање на единствено римско граѓанско право во Европа. Овие тенденции многу повеќе се изразени во динамичкото граѓанско материјално право – облигационото право (повеќе договорното отколу оштетното) наспрема статичкото граѓанско материјално право (стварното право).⁵ Станува збор за феномен кој не треба да изненадува со оглед на релативната ограниченост на надлежноста на ЕУ за создавање и правилно функционирање на единствен европски пазар што директно е зависно од договорните односи и трговските трансакции. Со европеизацијата на националното граѓанско материјално право особено во делот на заштитата на потрошувачите, нелојалната конкуренција, заштитата на животната средина, заштитата на личните податоци, граѓанското процесно право станува заштитничко право не само на националното граѓанско материјално право туку и на европеизираното национално граѓанско материјално право. Со самото ова под инфлуенца на правото на ЕУ се отвора потребата за унапредување и воедначување на националните процесни механизми за заштита на граѓанските субјективни права и интереси, но и создавање на нови европеизирани национални процесни механизми за заштита на граѓанските субјективни права и интереси.⁶

Од друга страна европското граѓанско процесно право се инфилтрира во националното граѓанско процесно право и со помош на регулативите на Европската Комисија и Советот на ЕУ. Ова треба да води кон создавање на

меѓу римското граѓанско право и европското граѓанско право. Вистински докази за постоење на паралелизам (не идентичност!) меѓу овие два системи се следниве: 1) римското право во XVI век и неговата универзалност и универзалноста на европското граѓанско право, 2) римската судска пракса и праксата на Европскиот суд на правдата преку која се буди изгубениот идентитет, 3) примената и интерпретацијата на заедничкото право од германскиот Камерален средновековен суд и толкувањето на правото на ЕУ од Европскиот суд на правдата како и 4) интегрирачката улога на интерпретацијата на заедничкото право од германскиот Камерален средновековен суд врз партикуларното право и толкувањето на правото на Европскиот суд на правдата кое предизвикува супремација на комунитарното vis-à-vis националните права на државите членки на ЕУ. Torrent Ruiz A, *Fundamentos del derecho europeo*, Universidad Rey Juan Carlos de Madrid, Madrid, 2007, p. 950-951.

⁵ Живковска Родна, Пржеска Тина, *Правната регулатива на сопственоста во правниот систем на Република Македонија и можностите за хармонизација со европското законодавство*, Зборник радова: Однос права у региону и права Европске уније, Источно Сарајево, 2015, pp. 91–113.

⁶ Несомнено, европското граѓанско процесно нема непосредна задача да ги уредува и штити граѓанските субјективни права и интереси кои произлегуваат од граѓанско правните односи. Ова е задача на националното граѓанско процесно право со или без странски елемент (внатрешното и меѓународното национално граѓанско процесно право). Европското граѓанско процесно право “дејствува” само во оној дел каде разликите меѓу националните граѓански процесни законодавства на државите-членки на ЕУ го попречуваат функционирањето на единствениот европски пазар.

хармонизирано граѓанско процесно право на ниво на ЕУ. Овде се чини идеалите на неопандектната школа се допираат со идеалите на современата француска и италијанска правна школа, затоа што и француската и италијанската правна школа се залагаат за создавање на право за граѓанската постапка на ниво на ЕУ преку воведување на единствен закон. Разликата поради тоа во идеалите на современите европски правни школи за изградба на европското граѓанско процесно право не е целна (суштинска) туку само формална (методска). Неопандектната школа се залага европското граѓанско процесно право да биде креација на професорското право и праксата на Европскиот суд на правдата додека француската и италијанската правна школа се борат европското граѓанско процесно право да се креира од раката на европскиот законодавец низ призмата на еден Единствен (материјален и процесен) закон уште од времето на Наполеон Бонапарта.⁷ Токму поради ова заеднички идеал на современите европски правни школи е создавање на Заеднички европски граѓански процесен закон креиран од европскиот (не националниот!) законодавец. Европскиот законодавец овој Единствен закон треба да го креира постепено и спонтано постојано консултирајќи го професорското право и согласно потребите на судската практика, со цел интернационализација на процесните правила и побрзо и поефтино постапување на судовите насекаде во ЕУ.⁸ На патеките на овој идеал на европското граѓанско процесно право му претстои блескава научна иднина чија кочница може да биде единствено политиката.

Овој идеал иницијално започна да станува реалност благодарение на Болоњската декларација за високото образование која му даде европска димензија на високото образование и продолжи преку пионерските обиди на белгискиот правник Marcel Storme (како врвен научник на француската правна школа) за хармонизирање на процесните правила во Европа⁹ и кулминира во сегашниот мега проект на Европскиот правен институт – ELI-UNIDROIT за создавање на транснационални правила за граѓанската постапка кои треба да водат кон достигнување на заеднички принципи за транснационалната граѓанска постапка, европски правила за граѓанската постапка и правила за ефективно извршување.¹⁰ Одовде под капата на ЕУ на повидок се заеднички реформи во

⁷ Амбицијата за создавање на Единствен европски закон од европскиот законодавец датира од почетокот на 1990 година. Овој стремеж на професорското право треба да се разликува од стремежот на францускиот законодавец за создавање на единствен национален закон кој ќе го следат сите држави во Европа. За ова повеќе кај: Hartkamp, A S.; Hesselink M W.; Hondius E C M.; Du Perron E.; *Towards a European Civil Code (4th revised and expanded edition)*, Kluwer Law International, 2010.

⁸ Storme Marcel, *A Single Civil Procedure for Europe: a Cathedral Builders' Dream*, *Ritsumeikan Law Review* No.22, 2005, p. 87. Според Storme хармонизирање на процесните правила е можно кај формулирањето на тужбените барања, доказната постапка и постапката за одлучување.

⁹ Storme, M.; *Procedural Laws in Europe: Towards harmonisation*, Maklu Publishers, 2003.

¹⁰ Во контекст на ова повеќе Видете кај: Kramer Xandra E, *Towards ELI-Unidroit Model Rules of*

националните граѓански процесни законодавства на државите-членки во ЕУ кои треба да водат кон етаблирање на европски правила за граѓанската постапка иницијално во сегментот на прекуграничното решавање на споровите. Поттик за овие идни реформски процеси секако е и член 6 став 2 од Лисабонскиот договор за основање на ЕУ со кој ЕУ пристапи кон Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи како и спонтаната пенетрација на правилата на Меѓународниот институт за унификација на приватното право (UNIDROIT) во комунитарното право.¹¹

2. Фази на развој на европското граѓанско процесно право

Европското граѓанско процесно право постои нешто повеќе од шеесет години како научна дисциплина различна од меѓународно граѓанско процесно право.¹² Европското граѓанско процесно право *grosso modo* се развива од ниво на целосен партикуларизам на европските национални граѓански процесни системи преку конвенционално, па сè до наднационално ниво на регулирање.¹³ Генерално може да се говори за три фази во развојот на европското граѓанско процесно право и тоа: 1) предамстердамска, 2) постамстердамска и 3) лисабонска фаза како *suí generis* надградба на идеалите на постамстердамската фаза.

Во предамстердамската фаза европското граѓанско процесно право практично “живее на кредит” и егзистира како посебен сегмент во меѓународното граѓанско процесно право.

Во постадамстердамската фаза европското граѓанско процесно право *strictu sensu* започнува да се гради како посебна научна дисциплина во погледот на секој процесуалист што гледа на долги патеки.¹⁴ Ова затоа што во оваа фаза на развојот на граѓанското процесно право на ниво на ЕУ ќе започне опционална унификација на граѓанската постапка со помош на регулативи и/или ограничена секторска хармонизација на граѓанската постапка со помош на директиви и *Civil Procedure: Basic Premises and Challenges*, Erasmus School of Law, Utrecht University School of Law, 2016.

¹¹ Токму поради ова идното европско граѓанско процесно право нема да биде исклучиво креација на големите европски правни школи. Ова затоа што преку Меѓународниот институт за унификација на приватното право (UNIDROIT) во европското граѓанско право сè поизразено навлегува школата на англоамериканскиот правен реализам. Токму поради ова и разликата меѓу *civil law* и *common law* системот не е така силно изразена како порано.

¹² Некои автори сметаат дека европското граѓанско процесно право и меѓународното граѓанско процесно право се иста научна дисциплина или пак дека европското граѓанско процесно право е само дел од меѓународното граѓанско процесно право. Сепак, со најновите тенденции на развој на европското граѓанско процесно право, во смисла на создавање на внатрешно право на ниво на ЕУ, разликите меѓу овие две научни дисциплини сè повеќе доаѓаат до израз.

¹³ Во врска со ова подетално Видете кај: Стоилева Зорица, Ѓорѓиева Дијана, *Граѓанската судска постапка во светот на глобализацијата*, Петта меѓународна научна конференција, Зборник на трудови на Универзитетот Гоце Делчев, Штип, 2018, с. 102-103.

¹⁴ American Law Institute, *Principles of Transnational Civil Procedure*, Cambridge, 2004, xxv.

препораки.

Во лисабонската фаза граѓанското процесно право на ЕУ добива нова димензија поради пенетрацијата на Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи и правилата на UNIDROIT во комунитарното право. Лисабонската фаза отвора нова страница за европската граѓанска постапка затоа што се обидува опционалните граѓански постапки да ги редуцира на една единствена граѓанска постапка на ЕУ иницијално со помош на идејата за воведување на минимални стандарди за граѓанската постапка и преку зајакнување на правото на пристап до правда.

2.1. Предамстердамска фаза на научниот развој на европското граѓанско процесно право

Основачките договори на ЕУ имаат посредно влијание врз развојот на граѓанско процесно право на ниво на ЕУ. Предамстердамската фаза ја одбележуваат Римскиот договор¹⁵ и договорот од Мастрихт¹⁶ кои овозможуваат развој на европското граѓанско процесно право на конвенционално ниво, бидејќи се донесени во време кога европското граѓанско процесно право имало споредна улога во европското интегрирање.¹⁷ Воедно, до 1999 година единствениот инструмент за соработка во граѓанските работи беше Бриселската конвенција¹⁸ како и Лугано конвенцијата¹⁹ како нејзин комплементарен инструмент, но по многу нешта и различен. Со донесувањето на Амстердамскиот договор беше срушена тристолбната конструкција на ЕУ создадена во Мастрихт и дојде до создавање на супранационално ниво на развој на европското граѓанско процесно право преку секундарното право на Заедницата.

¹⁵ Членот 220 на Римскиот договор е формално правна основа за врамнотежување на европските граѓански процесни системи.

¹⁶ Мастрихтскиот договор во својот дел 6 (К1 и К3) судската соработка помеѓу државите-членки ја стави во рамките на Третиот столб на ЕУ (Правда и внатрешни работи на ЕУ), кај кој преовладува меѓувладината соработка.

¹⁷ Во врска со ова повеќе кај: Zoroska Kamilovska Tatjana, Rakočević Milka, *Saradnja sudova i drugih organa u građanskim i trgovačkim stvarima u pravu Evropske unije*, Zbornik radova Odnos prava u regionu i prava Evropske unije, Istočno Sarajevo, 2015, p.115-116.

¹⁸ Бриселската конвенција - конвенцијата за јурисдикцијата и извршувањето на судските одлуки во граѓанските и трговските работи од 27 септември 1968 година с.в L299/32.

¹⁹ Оваа конвенција е склучена во Лугано во 16.09.1988 год. и за разлика од Бриселската конвенција е отворена конвенција која важи освен за државите-членки на ЕУ и за државите-членки на ЕФТА (Европската зона за слободна трговија). Станува збор за Исланд, Норвешка и Лихтенштајн.

2.2. Постамстердамска фаза во научниот развој на европското граѓанско процесно право

Врз постамстердамската фаза во научниот развој на ЕУ посебно значење за развојот на европското граѓанско процесно право имаат договорите од Амстердам и Ница. Оваа фаза може да се подели на две потфази, односно на две генерации на инструменти на европското граѓанско процесно право чија граница е Хашката програма од 2004 година.

Кај првата генерација на инструменти доминира начелото на заемно признавање на странските судски одлуки во граѓанските и трговските работи и нивна основа претставува Бриселската Регулатива (ЕЗ) број 44/2001 за јурисдикцијата и за признавањето и извршувањето на одлуките во граѓанските и трговските предмети. Овие инструменти се насочени кон координирање на автономните процесни закони на државите-членки на ЕУ како прв чекор кон хармонизирање на европската постапка. Карактеристика на овие инструменти е дека сèуште се во блиска врска со традиционалните инструменти на меѓународното граѓанско процесно право и транснационалните парници. Станува збор за регулативите: 44/2001²⁰, 1346/2000²¹, 1347/2000²² и 1348/2000²³.

Кај втората генерација на инструменти доминира начелото на меѓусебна доверба помеѓу државите членки и нивна основа е Регулативата 805/2004 која го создаде европскиот извршен наслов за неспорни побарувања. Оваа фаза ги опфаќа регулативите: 805/2004²⁴, 1896/2006²⁵ и 861/2007²⁶ кои се засноваат на идеологијата за целосно укинување на постапката за егзекватура во Европската Заедница и хармонизирање на европските процесни правила.

²⁰ Регулативата 44/2000 од 22.12.2000, за јурисдикцијата и признавањето и извршувањето на судските одлуки во граѓанските и трговските работи, с.в L12/1.

²¹ Регулативата 1346/2000, сега заменета со Регулативата бр. 1206/2001 од 27.6.2001 година, за соработката меѓу судовите во државите-членки при прибирањето на докази во граѓанските и трговските предмети, с.в L174/1.

²² Регулативата 1347/2000, сега заменета со Регулативата бр. 2201/2003 од 23.12.2003 година, позната како Брисел 2, за јурисдикцијата признавањето и извршувањето на судските одлуки во брачните предмети и во предметите за родителска одговорност, с.в. L132/1.

²³ Регулативата 1348/2000, сега заменета со Регулативата 1393/2007 од 13.11.2007 година, за доставата на судски и вонсудски документи во граѓанските и трговските предмети, с.в. L160/37.

²⁴ Регулативата 805/2004 од 21.4.2004 година за создавање Европска извршна исправа за неспорни побарувања, с.в L143/15.

²⁵ Регулативата 1896/2006 од 12.12.2006 година за создавање на Европска постапка за платен налог, с.в L399/1 .

²⁶ Регулативата 861/2007 од 11.7. 2007 година за создавање Европска постапка за спорови од мала вредност, с.в L199/1.

2.3. Лисабонска фаза во научниот развој на европското граѓанско процесно право

Лисабонската фаза во научниот развој на европското граѓанско процесно право започна со стапувањето во сила на Лисабонскиот договор.²⁷ Оваа фаза од една страна е надградба на визијата на постамстердамската фаза во научниот развој на европското граѓанско процесно право, но од друга страна и нов патоказ за хармонизација на европската граѓанска постапка. Ова затоа што иако европската граѓанска постапка по Лисабонскиот договор продолжи да се гради во согласност со амстердамските принципи за взаемно признавање и извршување на одлуките во предметите со прекугранични импликации и меѓусебна доверба во европските правосудни системи истата доби сосема поинаква димензија на развој, затоа што принципот на меѓусебна доверба беше зајакнат со принципот за право на пристап до правда насекаде во ЕУ. Ова се случи затоа што со член 6 став 2 од Лисабонскиот договор, ЕУ формално-правно пристапи кон Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи, а согласно член 81 граѓанската правда дефинитивно се издвои во посебно поле на европска надлежност.²⁸

Пристапувањето на ЕУ кон Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи го зајакна принципот на меѓусебна доверба во европските правосудни системи со фундаменталните гаранции за почитување на демократијата и владеењето на правото. Ова се случи затоа што меѓусебната доверба во европските правосудни системи започна да се гради и преку почитување на основните човекови права: правото на правично судење согласно член 6 и правото на ефективно правно средство согласно член 13 од Конвенцијата. На овој начин се создаде линк меѓу Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи и Повелбата за човековите права на ЕУ, праксата на Европскиот суд на правдата и праксата на Европскиот суд за заштита на човековите права и основните слободи.²⁹

²⁷ Лисабонски договор е донесен во 2007 година, а стапи на сила во од 2009 година.

²⁸ Mańko Rafał, *Europeanisation of Civil Procedure: Towards Common Minimum Standards?*, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2015, p. 5-7.

²⁹ Овој линк pro futuro се очекува европската граѓанска постапка да ја хармонизира на две нивоа: 1) на законодавно ниво и 2) на ниво на судската практика. Овие две нивоа врз база на кои треба да се креира европското граѓанско процесно право докажуваат дека идеалите на големите европски правни школи сèуште се живи и покрај тоа што се остваруваат на понаков начин и во друго процесно време. Овие две нивоа на интеграција на европската граѓанска постапка на догматско ниво во сопствена јуриспруденција на концепти треба да ги помири професорското право оживувајќи ја идејата за создавање на отворен правен систем на ниво на ЕУ со помош на научната дисциплина европско граѓанско право. Токму поради ова не треба да изненадува моменталното популаризирање во подрачјето на ЕУ на потребата за решавање на споровите со некои алтернативни начини за решавање на споровите затоа што и тие се механизми за создавање на еден отворен правен систем.

Линкот меѓу Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи и Повелбата за човековите права на ЕУ е креација *sui generis* на Лисабонскиот договор. До ова “приближување” дојде затоа што Лисабонскиот договор ѝ даде обврзувачка сила на Повелбата за човековите права на ЕУ еднаква на примарното право на ЕУ, а правото на правично судење согласно член 6 на Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи го зајакна со правото на пристап до правда согласно член 47 од Повелбата за човековите права на ЕУ. Лисабонскиот договор создаде правна база за новата визија за изградба на граѓанската постапка на ЕУ околу правото на пристап до правдата согласно член 47 на Повелбата за човековите права на ЕУ. Со самото ова се отвори можност за модификација на целите околу кои треба да се гради граѓанската постапка на ЕУ со помош на правото на пристап до правдата како обврзувачко за институциите на ЕУ и државите-членки на ЕУ. Ова затоа што правото на пристап до правдата гарантира ефективен правен лек и право на правично судење секому чии гарантирани права со правото на ЕУ се повредени.

Издвојувањето на граѓанската постапка во посебно поле на европска компетенција согласно Поглавје 3 Наслов 5 член 81 од Лисабонскиот договор (Слобода, Сигурност и Правда) одново ја рефрешираше идејата за хармонизирање на европската граѓанска постапка.³⁰ Сепак за разлика од претходните обиди за опционална унификација на граѓанската постапка со помош на регулативи или парцијална индиректна секторска хармонизација со помош на директиви и препораки сега за прв пат се отвори можноста за создавање на Единствени европски правила за граѓанската постапка затоа што граѓанската постапка се издвои во автономно подрачје.³¹ Оваа динамичка визија иницијално започна да се реализира со идејата да се создадат минимални стандарди на европската граѓанска постапка, а се очекува да кулмира со донесувањето на ELI/UNIDROIT Принципите за транснационалната граѓанска постапка по примерот на правилата на Меѓународниот институт за унификација на приватното право на UNIDROIT.³² Во контекст на ова Европскиот правен

³⁰ Согласно член 81 од Лисабонскиот договор, ЕУ развива правосудна соработка во граѓанските работи со прекугранични импликации со цел правилно функционирање на европскиот пазар. Оваа соработка има цел да обезбеди: взаемно признавање и извршување на одлуките, достава на судски и вонсудски документи, ускладување на правилата за судир на законите и судир на јурисдикациите, соработка при прибирањето на доказите, ефективен пристап до правдата, отстранување на пречките за непречено одвивање на граѓанските постапки, а ако е потребно и ускладување на прописите за граѓанската постапка во државите-членки и развој на алтернативните методи за решавање на спорите.

³¹ Zampia Vernadaki, *Civil Procedure Harmonization in the EU: Unravelling the Policy Considerations*, Journal of Contemporary European Research, Volume 9, London, 2013, p. 297-298.

³² ELI/UNIDROIT Принципите за транснационалната граѓанска постапка се усвоени од ELI и UNIDROIT во 2004 година со надополнување од националните репортери Hazard, Taruffo и Sturmer. Составени се од 31 принцип за најважните прашања за граѓанската постапка кои треба да придонесат за создавање на минимум стандарди во постапувањето на судовите.

институт (ELI) и Меѓународниот институт за унификација на приватното право (UNIDROIT) во моментов работат на проектот наречен “Од транснационални принципи кон европски правила за граѓанската постапка” кој треба да придонесе за хармонизирање на националните граѓански процесни законодавства во ЕУ на едно доста високо ниво.

3. Предмет на проучување на европското граѓанско процесно право

Европското граѓанско процесно право се дефинира како збир на процесни правила определени со меѓународни договори, со одлуките на Европскиот суд на правдата, со националните права на државите-членки и со секундарното право на ЕУ (регулативи, директиви, одлуки). Како такво европското граѓанско процесно право од една страна е граѓанскопроцесно правна, а од друга страна како европско процесноправна дисциплина. Европското граѓанско процесно право е научна дисциплина која допрва треба да се гради диференцирајќи се од меѓународното граѓанско процесно право. Ова се очекува поради забрзаниот тренд на глобализацијата кој предизвикува криза во националното граѓанско процесно право со странски елемент. Вистински доказ за ова се прашањата кои во моментов се предмет на проучување на европското граѓанско процесно право: поим за европско граѓанско процесно право, однос помеѓу европското граѓанско процесно право и националното граѓанско процесно право без и со странски елемент (основ член 234 од Лисабонскиот договор, праксата на Европскиот суд на правдата и член 1-6 од Договорот за европскиот Устав), предметот и структурата на европското граѓанско процесно право, фазите во развојот на европското граѓанско процесно право, основачките договори на ЕУ како примарни извори на европското граѓанско процесно право, секундарните извори на европското граѓанско процесно право, правилата за судската надлежност, правилата за литиспенденцијата и меѓусебно поврзаните барања, правилата за признавањето и извршувањето на одлуките, правилата за привремените мерки, правилата за движењето на нотарските исправи, правилата за доставата на судските и вонсудските документи, правилата за изведувањето на доказите, препораките за колективната правна заштита, правилата за стечајното право, правилата за семејното право, правилата за алтернативно решавање на спорите. Европското граѓанско процесно право треба да ги проучува и постапките на Европскиот суд на правдата за директен (постапка за поништување на акт на ЕУ) и индиректен (постапката за претходно одлучување околу толкувањето и валидноста на правото на ЕУ, постапка по повод тужба против ЕУ за надомест на штета, постапка по повод приговор за противправност, постапка по повод пропуст да се изврши обврска) судски надзор над законодавството на ЕУ во границите кои го тангираат европското граѓанско процесно право како и дејството на одлуките на Европскиот суд на правдата, (не) врзаноста на Европскиот суд на правдата за прецедентите кои се однесуваат на европското граѓанско процесно право,

навлегувањето на меѓународното граѓанско процесно право во европското граѓанско процесно право со посебен акцент на Европската конвенција за човековите права (чл. 6 став 2 од Лисабонскиот договор) и (не) потребата за донесување на Европски правила за граѓанската постапка кои ќе се базираат на принципите за транснационалната граѓанска постапка на Unidroit.

4. Основни цели на европското граѓанско процесно право

Европското граѓанско процесно право е најжива област во европскиот правен простор.³³ Ова е така затоа што европското граѓанско процесно право како никогаш претходно е во фокус на научниот интерес поради својата цел да создаде единствено европско процесно право. Сепак во моментот унифицирано право за граѓанската постапка на ниво на ЕУ е цел на европското професорско право контра бури и мориња. Ова затоа што во процесната теорија многу почесто се говори за хармонизирање на националните процесни правила под капата на ЕУ отколку за унифицирање на граѓанската постапка на ЕУ. Неспорно, унифицираното европско граѓанско процесно право е неможно со оглед на фактот што граѓанското процесно право со и без странски елемент се изгради во согласност со принципот за национална процесна автономија. Токму поради ова поблиска цел на европското граѓанско процесно право е хармонизација (апроксимација, европеизација, врамнотежување) или ограничена модификација на националните граѓански процесни правила во граѓанските постапки со прекугранични импликации која треба да води кон унификација односно создавање на идентични правила за граѓанската постапка како подалечна цел. Сепак оваа унификација е, или пак, треба да биде секторска. Хармонизацијата на националните граѓански процесни правила значи приближување на процесните правила на еден флексибилен начин преку елиминирање на поголемите разлики меѓу процесните системи првенствено на макро ниво. Хармонизацијата сама по себе може да води кон унификација (пример: исти правила за извршување на судските одлуки, исти правила за содржината на документот за започнување на постапката, исти правила за докажување), но до унификација на процесните правила може да дојде и без хармонизација доколку унификацијата *per se* регулира и носи нешто ново непознато за националната граѓанска постапка (пример: колективната правна заштита која се креира под капата на ЕУ во националните граѓански процесни системи кои сèуште ја немаат регулирано истата).

Заклучни согледувања

Европското граѓанско процесно право е научна дисциплина во зародиш. Иако официјалните почетоци на оваа наука се врзуваат за Римскиот договор за основање на ЕУ, идеалите на оваа научна дисциплина уште од многу поодамна

³³ Kramer Xandra E, *Towards ELI-Unidroit* op.cit, 3.

живеат во учењата на големите европски правни школи. Европското граѓанско процесно право започна да се проучува како научна дисциплина на европските универзитети согласно Болоњската декларација за високото образование. Во оваа научна дисциплина во моментот од една страна се фузираат идеалите на неопандектната школа и француско-италијанската правна школа како врвни европски школи, а од друга страна и учењата на европските правни школи со англоамериканската школа на правниот реализам.

Европското граѓанско процесно право е научна дисциплина која сèуште динамички се гради. Во моментот препознатливи се три фази во развојот на европското граѓанско процесно право и тоа: 1) предамстердамска, 2) постамстердамска и 3) лисабонска фаза. Во предамстердамската фаза европското граѓанско процесно право егзистира како посебен сегмент во меѓународното граѓанско процесно право. Во постадамстердамската фаза европското граѓанско процесно право *strictu sensu* започнува да се гради како посебна научна дисциплина. Во лисабонската фаза граѓанското процесно право на ЕУ добива нова димензија поради пенетрацијата на Европската конвенција за заштита на човековите права и слободи и правилата на UNIDROIT во комунитарното право. Лисабонската фаза отвора нова страница за европската граѓанска постапка затоа што се обидува опционалните граѓански постапки да ги редуцира на една единствена граѓанска постапка на ЕУ иницијално со помош на идејата за воведување на минимални стандарди за граѓанската постапка и преку зајакнување на правото на пристап до правда.

Европското граѓанско процесно право има амбиција да создаде единствена граѓанска постапка на ниво на ЕУ. Оваа амбиција треба да стане реалност преку хармонизација или секторска унификација на националните правила за граѓанската постапка иницијално во споровите со прекугранични импликации.

Непредвидливоста на процесот и динамиката на ЕУ интеграцијата несомнено се одразува и на ова поле, па останува да видиме во иднина на кој начин ќе се развива европското граѓанско процесно право, дали ќе се движи со забрзано темпо или пак ќе го зафати евроскептицизам.

Користена литература

Книги и статии

1. American Law Institute, *Principles of Transnational Civil Procedure*, Cambridge, 2004
2. Ѓорѓиева Д., *Правна природа на правото на правната заштита во граѓанската постапка (докторска дисертација)*, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје, 2019
3. Живковска Родна, Пржеска Тина, *Правната регулатива на сопственоста во правниот систем на Република Македонија и можностите за*

- хармонизација со европското законодавство*, Зборник радова: Однос права у региону и права Европске уније, Источно Сарајево, 2015
4. Zoroska Kamilovska Tatjana, Rakočević Milka, *Saradnja sudova i drugih organa u građanskim i trgovačkim stvarima u pravu Evropske unije*, Zbornik radova Odnos prava u regionu i prava Evropske unije, Istočno Sarajevo, 2015
 5. Zampia Vernadaki, *Civil Procedure Harmonization in the EU: Unravelling the Policy Considerations*, Journal of Contemporary European Research, Volume 9, London, 2013
 6. Kramer Xandra E, *Towards ELI-Unidroit Model Rules of Civil Procedure: Basic Premises and Challenges*, Erasmus School of Law, Utrecht University School of Law, 2016
 7. Mańko Rafał, *Europeanisation of Civil Procedure: Towards Common Minimum Standards?*, European Parliamentary Research Service, Brussels, 2015
 8. Storme, M.; *Procedural Laws in Europe: Towards harmonisation*, Maklu Publishers, 2003
 9. Storme Marcel, *A Single Civil Procedure for Europe: a Cathedral Builders' Dream*, Ritsumeikan Law Review No.22, 2005
 10. Стоилева Зорица, Ѓорѓиева Дијана, *Граѓанската судска постапка во светот на глобализацијата*, Петта меѓународна научна конференција - Општествените промени во глобалниот свет – Секција млади истражувачи, Зборник на трудови на Универзитетот Гоце Делчев во Штип, Штип, 2018
 11. Torrent Ruiz A, *Fundamentos del derecho europeo*, Universidad Rey Juan Carlos de Madrid, Madrid, 2007
 12. Hartkamp, A S.; Hesselink M W.; Hondius E C M.; Du Perron E.; *Towards a European Civil Code (4th revised and expanded edition)*, Kluwer Law International, 2010

Конвенции, регулативи на ЕУ и основачки договори на ЕУ

1. Бриселската конвенција - конвенцијата за јурисдикцијата и извршувањето на судските одлуки во граѓанските и трговските работи од 27 септември 1968 година с.в L299/32
2. Европска конвенција за заштита на основните човекови слободи и права од 04 ноември 1950 година
3. Повелба за човековите права на Европската Унија од 2002 година, с.в. С326/02
4. Регулативата 44/2000 од 22.12.2000, за јурисдикцијата и признавањето и извршувањето на судските одлуки во граѓанските и трговските работи, с.в L12/1
5. Регулативата 1346/2000, сега заменета со Регулативата бр. 1206/2001 од 27.6.2001 година, за соработката меѓу судовите во државите-членки при

- прибирањето на докази во граѓанските и трговските предмети, с.в L174/1
6. Регулацијата 1347/2000, сега заменета со Регулацијата бр. 2201/2003 од 23.12.2003 година, позната како Брисел 2, за јурисдикцијата признавањето и извршувањето на судските одлуки во брачните предмети и во предметите за родителска одговорност, с.в. L132/1.
 7. Регулацијата 1348/2000, сега заменета со Регулацијата 1393/2007 од 13.11.2007 година, за доставата на судски и вонсудски документи во граѓанските и трговските предмети, с.в. L160/37
 8. Регулацијата 805/2004 од 21.4.2004 година за создавање Европска извршна исправа за неспорни побарувања, с.в L143/15.
 9. Регулацијата 1896/2006 од 12.12.2006 година за создавање на Европска постапка за платен налог, с.в L399/1
 10. Регулацијата 861/2007 од 11.7. 2007 година за создавање Европска постапка за спорови од мала вредност, с.в L199/
 11. Римски договор за основање на ЕУ од 25.03.1957 година
 12. Мастрихтски договор за основање на ЕУ од 1992 година, с.в. C191/01
 13. Амстердамски договор за основање на ЕУ од 1997 година, с.в. C340/01
 14. Лисабонски договор за основање на ЕУ од 2007 година, с.в. C306/01